

Satura rādītājs

Tiesību zinātne

Tiesības

Ineta Ziemele

Rasu diskriminācijas aizliegums Latvijas tiesību sistēmā un praksē.
Likumdevēja, tiesu, valsts pārvaldes un prokuratūras pienākumi
un atbildība (I) 290

*(Prohibition of Racial Discrimination in the Latvian Legal System and Practice.
The Duties and the Liability of Legislators, State Administration and
the Office of the Prosecutor)*

Ringolds Balodis

Apvienotās Karalistes monarha prerogatīvu specifika
un izpausmes mūsdienās 302

*(Specific Aspects of the Royal Prerogatives in the United Kingdom and
their Expression in the Present Day)*

Fēlikss Vairods

Publiskā iepirkuma divējādā tiesiskā daba 310

(Legal Duality in Public Procurement)

Grāmatu apskats

Feldhūne G., Kučs A., Skujeniece V. *Cilvēktiesību rokasgrāmata
tiesnešiem*. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Cilvēktiesību institūts, 2004, 94 lpp. 319

Žukova G. *Legal Aspects of Trade in Goods between
the EU and its Candidate States: The Case of Latvia*.
Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 344 lpp. 319

Jēdzienu rādītājs 320

Tiesību aktu un normu rādītājs 320

Tiesu lietu rādītājs 320

Personu rādītājs 320

Visi raksti, kas ievietoti žurnāla
tematiskajā blokā "Tiesību
zinātne", ir recenzēti.
Recenzijas ir pieejamas žurnāla
redakcijā.

Bibliotēku un iestāžu darbinieku uzmanībai!

Sakarā ar to, ka žurnāla "Likums un Tiesības" redakcijai ir darīts
zināms, ka žurnāls tiek sistemātiski kopēts bibliotēkās un iestādēs,
lūdzam vērst jūsu uzmanību uz to, ka "Autortiesību likuma" 18. pants
noteic, ka "autora darba izmantošana bez atļaujas un bez atlīdzības ne-
driest [...] radīt viņam zaudējumus", un ievērot tā panta prasības.
Bibliotēku zināšanai: minētā likuma 23. panta (agrāk – 20. panta)
jaunā redakcija vispār vairs neparedz bibliotēkām tiesības pavairot
darbus pēc fiziskās personas prasības.
Žurnāla pārpublicēšana un kopēšana pieļaujama tikai ar redakcijas
piekrišanu un par atlīdzību.

Zinātniskais redaktors:
Galvenā redaktore:
Juridiskie redaktori:

Redaktore:
Literārās redaktores:

Redakcijas administratore:
Mājas lapas veidotājs:
Maketētāja:
Žurnāla izplatītājs
vairumtirzniecībā:

*Edgars Melēsis
Daiga Ilanova
Inga Bērziņa
Arvīds Ērmiņš
Krisīne Krasovska
Marīta Freija
Lilija Kaimaize
Marika Satariņa
Inna Vaitmane
Rigonda Teibe
Armands Masulis
Linda Priedīte
Edgars Hercenbergs*

Apvienotās Karalistes monarha prerogatīvu specifika un izpausmes mūsdienās (2004. - oktobris, 6.sējums nr.10 (62))

Ringolds Balodis,

Dr.iur.

Valststiesību zinātņu katedra, Juridiskā fakultāte, Latvijas Universitāte, Raiņa bulv. 19, Rīga, LV-1586

Apvienotās Karalistes monarha prerogatīvu specifika un izpausmes mūsdienās

Satura rādītājs

I. Ievads

II. Apvienotās Karalistes monarha institūts

1. Ieskats Apvienotās Karalistes monarha institūtā

2. Personiskās prerogatīvas

3. Sevišķās prerogatīvas

4. Politiskās prerogatīvas

5. Reliģiskās prerogatīvas

III. Kopsavilkums

Anotācija

Turpinot žurnālā "Likums un Tiesības" aizsāktu diskusiju par Apvienotās Karalistes konstitucionālajām tiesībām, šajā rakstā autors aplūko Apvienotās Karalistes monarha institūtu. Pēc tam, kad ir vispārīgi raksturots Apvienotās Karalistes monarha institūts, tiek analizētas monarha prerogatīvas, nošķirot četrus to veidus: personiskās, sevišķās, politiskās un reliģiskās prerogatīvas. Prerogatīvas ilustrētas ar pašreizējā Apvienotās Karalistes monarha – karalienes Elizabetes II darbības piemēriem.

I. Ievads

Raksta uzdevums ir analizēt Apvienotās Karalistes monarha institūtu, ieskicējot būtiskākās monarha prerogatīvas, aprakstot to attīstības vēsturi un izpausmes mūsdienās.

Apvienotās Karalistes tiesību sistēma tika aplūkota žurnālā *Likums un Tiesības* šā gada maija numurā¹. Autors cer, ka minētais raksts palīdzēja lasītājam kaut mazliet ieskatīties angloamerikāņu tiesību saimes aizkulisēs. Šis raksts ir minētā raksta turpinājums, jo britu konstitucionālisms nav iedomājams bez monarha.

2002. gada beigās pasaulē bija 29 monarhi, no tiem desmit Eiropā (Eiropas Savienībā – 7), četrpadsmit Āzijā, trīs Āfrikā, bet divi Okeānijā. Monarhiju uzskaitījums gan varētu būt daudz plašāks, jo Apvienotās Karalistes monarhs Elizabete II (*Elizabeth II*) ir atzīta par karalieni sešpadsmit valstīs no piecdesmit trim Sadraudzības valstīm. Nav šaubu, ka šādās "monarhijās" Apvienotās Karalistes karaliene *Elizabete II* pat pie labākās gribas nekādi nevar ietekmēt politisko kursu, ekonomiku un valsts vadītāju lēmumus. Šādas no konstitucionālo tiesību aspekta "kvazimonarhijas" ir Austrālija, Jaunzēlande, Kanāda, Barbadosa, Fidži, Jamaika u.c. Šobrīd no kādreizējām vairāk nekā trīsdesmit Eiropas monarhijām šādā statusā ir izdzīvojušas tikai desmit (Apvienotā Karaliste, Zviedrija, Dānija, Luksemburga, Norvēģija, Beļģija, Spānija u.c.), un diez vai kāds vēl uzdrošinātos apgalvot, ka

monarhija (*monos* – viens, latīņu val.; *arhe* – sākums, pavēle, latīņu val.) ir tāda valsts, kurā augstākā vara pieder monarham.² Rakstā tiks aplūkota Apvienotās Karalistes monarha loma un prerogatīvas mūsdienu izpratnē.

II. Apvienotās Karalistes monarha institūts

1. Ieskats Apvienotās Karalistes monarha institūtā

Par Apvienotās Karalistes pamatojumu, turklāt ne tikai filozofiskajā un juridiskajā aspektā, var kalpot britu tiesību filozofa *Tomasa Hobsa* (*Thomas Hobbes*) idejas. Viņš savulaik, analizējot jautājumu par monarhu leģitimitāti, puda uzskatu, ka monarhi varu iegūst no tautas. Monarhijā tauta ir visu savu varu deleģējusi vienam cilvēkam – monarham. Tauta, pēc *Tomasa Hobsa* domām, tikai vienu vienīgu brīdi ir vienots veselums – tāda tā ir brīdi, kad ievēlē kārtējo monarhu. Pēc tam kad tauta visu savu varu ir deleģējusi monarham, tās vietā likumīgi darbojas monarhs.³ Pēc *Tomasa Hobsa* domām, starp monarhu un prezidentu ir milzīga atšķirība (viņš gan kā piemēru min vēlētos romiešu diktatorus). Šādi "monarhi uz laiku", viņaprāt, ir nevis īsti monarhi, bet pirmie tautas kalpi⁴ un tāpēc tauta pēc savas gribas var arī jebkuru brīdi viņu pilnvaras izbeigt (impīčmenta procedūra) pat pirms to termiņa beigām.

Apvienotās Karalistes monarha *Elizabetes II* pilnais tituls ir "Elizabete Otrā, kas valda no Dieva žēlastības, Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotās Karalistes un citu tās valstu un teritoriju karaliene, Sadraudzības galva un ticības aizstāve" (*Elizabeth the Second, by the Grace of God of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and of Her other Realms and Territories Queen, Head of the Commonwealth, Defender of the Faith* – angļu val.).

Tradicionāli monarhs britu tiesību sistēmā tiek uzskatīts par nozīmīgāko valsts orgānu, kuram piešķirtas visos trijos varas atzaros ietilpstošas pilnvaras. Viņš tiek uzskatīts par parlamenta sastāvdaļu, izpildvaras formālo vadītāju un

¹ Balodis R. Konstitucionālo tradīciju īpatnības Apvienotajā Karalistē. *Likums un Tiesības*, 2004, 6. sēj., nr. 5 (57), 130.–141. lpp.

² Schaffert I., Niedre L. *Vācu – latviešu / latviešu – vācu juridiskā vārdnīca. Rechtswörterbuch: Deutsch – Lettisch / Lettisch – Deutsch*. 2. izd. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 153. lpp.

³ Гоббс Т. *Философские основания учения о гражданине*. Минск: Харвест, Москва: АСТ, 2001, с. 115

⁴ *Ibid.*, с. 118.

galveno tiesu varas avotu. Mūsdienu monarhs Apvienotajā Karalistē, līdzīgi kā viņa kolēģi Zviedrijā, Beļģijā, Dānijā, Spānijā un Norvēģijā, ir atkarīgs no parlamenta un valdības. Parlaments var ar likumiem regulēt pat monarha privāto dzīvi (piemēram, laulības jautājumus vai piļu izmantošanu, finanšu tērīšus, personisko kalpotāju darbā pieņemšanas un atļaušanas noteikumus, kā arī citus personiskās dzīves jautājumus, ja tie ir saistīti ar drošības nosacījumiem). Valdība savukārt var ignorēt vai neatbalstīt kādu no monarha iniciatīvām valsts pārvaldes jomā.⁵ Tās liecina par monarha izteikti dekoratīvo, nevis faktisko varu.⁶ Agrāk monarham bija faktiski, bet šobrīd – formāli reprezentatīvs statuss. Pašlaik karaliene *Elizabete II* tiek asociēta ar nācijas simbolu, tradīciju pārmanojamības un sabiedrības stabilitātes garantu. Mūsdienu Apvienotās Karalistes monarha pilnvaras un institucionālās funkcijas ir uzkrītoši līdzīgas parlamentāras republikas (piemēram, Latvijas) prezidenta pilnvarām un funkcijām.

Tomēr nav noliedzams, ka mūsdienu apstākļos monarhijai kā valdīšanas formai ir noteiktas priekšrocības salīdzinājumā ar republikānisku valdīšanas formu. Pirmkārt, par nopietnu argumentu jāuzskata monarha politiskā neitralitāte, jo tieši karaliene ir tā, kas uztur līdzsvaru Apvienotās Karalistes politiskajā sistēmā. Otrkārt, monarhs ir vislabāk informētā persona valstī. Premjerministri un ministri nāk un iet. Viņi ir kompetenti visā, kas attiecas uz šodien, bet ne visai labi zina, kas noticis iepriekšējo valdību laikā, – atšķirībā no karalienes, kura visā savas valdīšanas laikā divreiz dienā saņem "sarkano portfeli", kas pildīts ar pašu svarīgāko valsts notikumu izklāstu un dokumentiem. Treškārt, Apvienotās Karalistes monarham ir liela pieredze politisku kompromisu meklēšanā, jo sabiedrības interesēm jāstāv pāri atsevišķu partiju merkantilajām interesēm. Apkopojot, monarhs atbilstoši britu tiesību sistēmai ir varas pārmantojamības iemiesotājs. Šo monarha nozīmi nodrošina patstāvīgā (lai arī ierobežotā) iesaistīšanās valsts pārvaldes jautājumu risināšanā un ilggadējā pieredze.

Monarha tituls Anglijā pirmo reizi tika noteikts 9. gadsimtā, anglosakšu valdīšanas laikā. Sākotnēji monarhus amatā ievēlēja, bet pašlaik Apvienotajā Karalistē saskaņā ar 1701. gada *Troņa mantošanas aktu* (*Act of Settlement*) pastāv tā sauktais kastīliešu troņa mantošanas veids, proti, troni manto karaļa vecākais dēls. Tikai tādā gadījumā, ja karaliskajā ģimenē nav dēlu vai viņi kāda iemesla dēļ nevar ieņemt troni, vai ir atteikušies no tā, tronis pienākas vecākajai meitai.

Pašreizējais Apvienotās Karalistes monarhs – karaliene *Elizabete II* no *Vindzoru* (*Windsor*) dzimtas tronī sēž kopš 1952. gada (tika kronēta 1953. gadā). Viņas kristītais vārds ir *Elizabete Aleksandra Marija* (*Elizabeth Alexandra Mary*), un viņa ir dzimusi 1926. gada 21. aprīlī. *Elizabetes II* tēvs bija karalis *Džordžs VI* (*George VI*).⁸ Apvienotās Karalistes tronī *Elizabete II* kāpa pēc tam, kad 56 gadu vecumā nomira viņas tēvs, bet tēvocis *Edvards VIII* (*Edward VIII*) no troņa atteicās mīlestības dēļ. Karaliene *Elizabete II* jau pirms kāpšanas tronī (1947) bija precējusies ar Grieķijas un Dānijas karaļnama princi – karalienes *Viktorijas* (*Victoria*) mazmazdēlu, Grieķijas prinča *Endrū* (*Andrew*) dēlu leitnantu *Filipu Mauntbetenu* (*Philip Mountbatten*; tagad *Velsas princis*, *Edinburgas grāfs Filips*).

Elizabetes II māte *Elizabete* (*Elizabeth*) – "karaliene māte" nomira 2002. gadā. Atšķirībā no meitas titula viņas titulā bija ietverti arī vārdi "Indijas valdniece" (*Empress of India* – angļu val.).⁹ *Elizabetes II* māte bija ļoti populāra britu vidū, un viņas bēru ceremonija bija nacionālo sēru apvīta. Karaliene māte *Elizabete* nodzīvoja simt vienu gadu un kļuva tautas īpaši mīlēta, kad Otrā pasaules kara laikā par spīti vācu aviācijas uzlidojumiem palika Londonā un dzīvoja *Bakingemas* pilī. Par to zināja arī nacisti, ne velti Trešā reihā aviācija kara laikā izdarīja vairākus masīvus uzbrukumus *Bakingemas* pilij. Lai kā nacisti pūlējās ar spēcīgām aviācijas bumbām noslaucīt no zemes virsas Apvienotās Karalistes monarhu ligzdu, viņiem tas neizdevās. Karaliene māte bija drosmīga un londoniešiem tik grūtā laikā palika savā vietā kopā ar savu tautu. Lai gan visa izpildvara valstī bija koncentrēta premjerministra *Vinstona Čērčila* (*Winston Churchill*) rokās, tomēr skaidrs, ka šī karalienes rīcība britiem kļuva par uzvaras simbolu. Vācu bumbvedēji jau 1941. gadā bija sagrāvuši Pārštāvju palātas ēku, bet karalienes drosmīgā rīcība iedvesmoja arī britu parlamentu neizklīst un turpināt darbu. Visu kara laiku Pārštāvju palātas deputāti slepus pulcējās uz plenārsēdēm *Vestminsteras* pilī. Pa visu Otrā pasaules kara laiku Pārštāvju palāta sanāca kopā veselas 62 reizes.¹⁰

Elizabete II 1953. gadā kļuva par pirmo monarhu, kas ļāva filmēt un sabiedriskajā televīzijā translēt savu kronēšanas ceremoniju. Tās Apvienotajā Karalistē izraisīja televizoru pirkšanas bumu, jo līdz tam karalistē bija tikai kādi divi miljoni televizoru. Pēc laikraksta *Newsweek* atzinuma, līdz ar to sākās karaliskās ģimenes dzīves publiskošana plašsaziņas līdzekļos.¹¹ Karalienes atklātība ietekmēja arī parlamenta praksi un kļiedēja tā noslēgtību. Nepagāja ilgs laiks, kad tika

⁵ Tajās demokrātiskajās valstīs, kur monarha institūts saglabāts, tā loma valsts pārvaldē ir niecīga, toties premjerministra loma – daudz lielāka, apmēram tāda pati kā parlamentārajās republikās. Līdzīgi ir arī citās monarhijās – piemēram, Japānā saskaņā ar Japānas *Konstitūcijas* (http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/ja00000_.html) 1. pantu imperators ir valsts un tautas vienotības simbols, bet viņam nav varas pār parlamentu, nedz arī pār valdību (skat.: Japānas *Konstitūcijas* 4. p.). Arī Japānas imperatoram, tāpat kā Apvienotās Karalistes monarham, ja viņš ko vēlas uz sākt valsts pārvaldes jomā, ir nepieciešami premjerministra pilnvarojumi un pat ieteikumi, jo premjerministrs Japānā ir politiski atbildīgs par jebkuru izpildvaras un arī imperatora veikto darbību un izdoto tiesību aktu. Atšķirībā no prezidenta, kas ir vēlēta (tautas vai parlamenta ievēlēta) amatpersona, monarhs savu titulu parasti manto. Monarhs atšķiras no prezidenta ar savu atbildības apjomu. Prezidents kā vēlēta amatpersona ir atbildīgs par noteiktu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, bet monarhs nav atbildīgs par noziedzīgiem nodarījumiem, jo to izdarīšana mūsdienās būtībā nozīmētu monarhijas galu. Tā ir ne tikai Apvienotās Karalistes vai Japānas konstitucionāla prakse, bet vispār monarhiju prakse. Arī Dānijas *Konstitūcijas* (http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/da00000_.html) 13. pants noteic, ka Dānijas karalis "nav atbildīgs par savām darbībām" un Dānijas karaļa persona ir neaizskarama.

Apvienotās Karalistes monarham nav tiesību piedalīties atklātā politiskā cīņā (teikt runas, mītiņot, vervēt balsotājus utt.). Apvienotās Karalistes monarham nav vēlēšanu tiesību.

⁶ Balodis R. Kā izpaužas Valsts prezidenta kreatīvā funkcija. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2003. 7. janvāris, nr. 1

⁷ <http://www.worldfreeinternet.net/parliament/settlement.htm>

⁸ Popular royal who kept radicals at bay. *Financial Times*, 1 April, 2002

⁹ Queen mother dies. *International Herald Tribune*, 1 April, 2002

¹⁰ <http://www.explore.parliament.uk/Parliament.aspx?lnk=21>

¹¹ Elliot M., Pedersen D. I won't go quietly. *Newsweek*, 4 December, 1995, pp. 35–36

uzsākta arī Pārstāvju palātas sēžu tieša translācija.¹² Britu sabiedrībā sāka izvērsties diskusija par monarhijas lietderīgumu. Agrāk monarha persona bija tabu, bet 2000. gada sabiedrisko aptauju dati bezkaislīgi liecina, ka pēc princeses *Diānas (Diana)* traģiskās bojāejas britu sabiedrībā vairs tikai 44 procenti aptaujāto atbalsta monarhiju kā valdīšanas formu Apvienotajā Karalistē. Salīdzinājumam – vēl 1990. gadā veseli 75 procenti aptaujāto britu bija pārliecināti, ka dzīve bez monarha būtu daudz sliktāka. Turpretī 2002. gadā 12 procenti britu jau vēlējās karaļnama pilnīgu likvidāciju, uzskatot, ka pašai *Elizabetei II* vajadzētu publiski atteikties no troņa. Vienlaikus ar antirojālistu skaita pieaugumu palielinās arī vienaldzīgo skaits. Paša karaļnama vienīgā izeja ir censties monarhijai piešķirt cilvēcisku un mūsdienīgu seju, lai parlaments, vēlētajū spiests, neuzsāktu monarhijas demontāžu.¹³

Lai gan daļa Apvienotās Karalistes monarha funkciju izriet tieši no likumdevēja tiesībām (*statute law* – angļu val.), tomēr arī daudzas no tām balstās uz paražām. Tās tiek konsekventi ievērotas gadsimtiem ilgi un ar laiku ir kļuvušas par obligātām. Šis paražas var saukt arī par privilēģijām, briti paši lielākoties tās dēvē par **karaļa prerogātivām** (*royal prerogatives* – angļu val.). Prerogāta tiek definēta kā kroņa oriģinālās pilnvaras.¹⁴ Kā atzīmē Nūkāsas Universitātes profesors *Džons Alders (John Alder)*, šīs prerogātas ir tādu speciālu pilnvaru un imunitāšu kopums, kuru lielākais mīnuss ir **parlamentārās kontroles trūkums**, jo tās izriet no *common law* (angļu val. – vispārējās jeb kopējās tiesības).¹⁵

Neraugoties uz to, jāatzīmē, ka **varas dališana britu modeli tomēr nenoliedzami pastāv**, jo ne Pārstāvju palāta, ne Lordu palāta nav tiesīga koriģēt monarha prerogātas. Tiesa, nopietnas nepieciešamības gadījumā, aizbildinoties ar sabiedrības interesēm, parlaments ir tiesīgs aizliegt kādu prerogātu.¹⁶ Vispār gan koriģēt prerogātas var tikai tiesas. Monarha prerogātu realizēšanu kontrolē valdība. Tiesu kontrole tiek īstenota, veidojot jaunus precedentus, savukārt izpildvaras kontrole izpaužas **kontrasignācijas** (jeb līdzparakstīšanas) institūtā. Gandrīz jebkuram monarha realizējamam aktam, lai tas būtu spēkā, nepieciešama Apvienotās Karalistes premjerministra vai viņa deleģēta ministra kontrasignācija. Raksturīgi, ka **prerogātas nevar iedibināt likumus vai tikt izmantotas kā arguments**, lai ietekmētu nodokļu tiesības regulējošos normatīvos tiesību aktus un budžetu. Visbeidzot, prerogātas var tikai ierobežoties, dodot priekšroku parlamenta pieņemtiem likumiem, nevis otrādi.¹⁷ Britu monarha prerogātas iedalāmas **personiskajās, sevišķajās, un politiskajās**¹⁸ (kuras tiek sauktas arī par neatņemamām prerogātivām, jo tās parlaments nav tiesīgs monarham atņemt).¹⁹

Daži pētnieki, piemēram, Latvijas Policijas akadēmijas asociētais profesors *Zenons Indrikovs*, vēl atsevišķi izceļ statūtu, respektīvi, **likumu prerogātas**.²⁰ Šāda metodoloģiska pieeja dažkārt izrādās neprecīza, jo, piemēram, monarha prerogāta vadīt Anglikāņu baznīcu gan izriet no *Kronēšanas zvēresta akta (Coronation Oath Act; 1688)*, taču ir skaidrs, ka ne jau parlamenta griba 17. gadsimta beigās monarhu iecēla par baznīcas aizstāvi un galvu. Tas notika nerakstītas prerogātas sakarā. Tāpēc šajā gadījumā ir labāk atsevišķi izcelt vēl arī **religiskās prerogātas**.

Runājot par mūsdienām, gan jāatzīst, ka daļa no nerakstītajām monarha prerogātivām pamazām tiek institucionalizētas arī parlamenta likumos.

Lielākoties šīs monarha prerogātas jeb pilnvaras, kas ir visai plašas, tajos gadījumos, kad tās skar politiku vai baznīcu, uzskatāmas drīzāk par formālām. Daļa no prerogātivām ir tā sauktās **snaudošās prerogātas**, tas ir, tādas pilnvaras, kuras, kaut arī tiek atzītas par reālām, praksē tomēr netiek realizētas. Tas liek domāt, ka kādreizējās absolūtā monarha neatņemamās tiesības būtībā ir kļuvušas par vēsturisku atavismu demokrātijas apstākļos.

2. Personiskās prerogātas

Par monarha personisko prerogātu pirmām kārtām jāuzskata imunitāte, kas izriet no *common law* tiesiskās maksimas **“karalis nekad nevar rīkoties nepareizi”** (*the King can do no wrong* – angļu val.). Tā ir personiska rakstura privilēģija. Galvenā personisko privilēģiju iezīme ir tā, ka šīs privilēģijas attiecas tikai un vienīgi uz konkrētā troņa turētāja personu – uz monarhu personiski, respektīvi, imunitāte ir tikai pašam monarham, un to nevar attiecināt pat uz monarham vistuvākajiem karaliskās ģimenes locekļiem.²¹ Monarhs nevar būt par atbildētāju tiesā, un tas vienlaikus nozīmē, ka viņš nevar tikt tiesāts. Tāpat monarham nav tiesību sniegt liecības tiesas prāvā, jo karaliskā tiesa ir “viņa tiesa” un, galu galā, monarhs taču nevar tiesāt pats par sevi. Britu policija bez atļaujas nav tiesīga ieiet monarha pilī.

Papildus tam Birmingemas Universitātes Juridiskās fakultātes profesors un dekāns *Ovens Huds Filipss (Owen Hood Phillips)*, atsaucoties uz *Blekstonu (Blackstone)*, norāda uz vēl dažām personiskajām monarha prerogātivām:

1) **“karalis nekad nemirst”** (*the King never dies* – angļu val.). Tas nozīmē, ka pēc tam, kad viens monarhs nomirst, viņa vietā stājas cits, respektīvi, prerogātu apjoms nezūd, bet turpina pastāvēt neatkarīgi no fiziskās personas nāves;

2) **“karalis nekad nav nepilngadīgs”** (*the King is never infant* – angļu val.). Tās nozīmē, ka monarha lēmumi vienmēr ir apveltīti ar juridisku spēku. Monarha vārdā tiek realizēta jurisdikcija – pasludināti visi tiesas lēmumi un ierosinātas un izmeklētas krimināllietas.²²

¹² http://www.parliament.uk/parliamentary_publications_and_archives/factsheets.cfm

¹³ The Queen Mother's legacy. *Financial Times*, 1 April 2002; Kasparāns G. Briti sēro par Karalieni Māti. *Diena*, 2002. 2. aprīlis; Kasparāns G. Briti atvadās no Karalienes Mātes. *Diena*, 2002. 10. aprīlis; Lielākā daļa britu vēlas, lai Elizabete II atteiktos no troņa. *Vakara Ziņas*, 2002. 3. maijs.

¹⁴ Walker R.J., Ward R. *Walker & Walker's English Legal System*. 7th ed. London, Dublin, Edinburgh: Butterworths, 1994, p. 121

¹⁵ Alder J. *Constitutional and Administrative Law*. London: Macmillan Law Masters, 1999, p. 239

¹⁶ Wade E.C.S., Bradley A.W. *Constitutional and Administrative Law*. 11th ed. London, New York: Longman, 1996, p. 264

¹⁷ De Smith S., Brazier R. *Constitutional and Administrative Law*. 6th ed. London: Penguin Books, 1989, p. 128

¹⁸ Lieta: *Duchy of Lancaster* [1562], Plowd, 212.

¹⁹ Lieta: *The King's Prerogative in Saltpetre* [1607], 12 Co. Rep. 12.

²⁰ Indrikovs Z. *Ārvalstu konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 1999, 97. lpp.

²¹ Karalienes meitu notiesā par suņa uzbrukumu. *Diena*, 2002. 22. novembris

²² Phillips O.H. *Constitutional and Administrative Law*. London: Sweet & Maxwell, 1967, pp. 243–244

Pie personiskajām prerogātam jāpieskaita **monarha ekskluzīvās tiesības uz Apvienotās Karalistes valdnieka simbolu** un attiecīgu varas atribūtu (piemēram, kronis, mantija, tronis, scepteris, lode un tituls) izmantošanu.

Personiskās privilēģijas ir tiesības uz miljoniem mārciņu vērtā karaliskā īpašuma valdījumu, kā arī ienākumi, ko dod šā īpašuma apsaimniekošana un izmantošana savām vajadzībām. Monarham nav tiesību šos īpašumus ieķīlāt un atsavināt, karalnam tos drīkst tikai lietot. Īstenais visu "kroņa īpašumu" īpašnieks ir valsts. Jāpaskaidro, ka ar terminu "kronis" pieņemts apzīmēt Apvienotās Karalistes valsts pārvaldi kopumā. Šā vārda sinonīms varētu būt vārds "izpildvara". Ar vārdu "kronis" dokumentos tiek apzīmēts arī pats monarha institūts. Šobrīd karaliskās ģimenes īpašumu vērtība kopumā sasniegusi aptuveni astoņus miljonus sterliņu mārciņu. Minētajā summā ietilpst rezidenču, karaliskās jahtas un karaliskā vilciena uzturēšanas izdevumi un gaisa ceļojumu izmaksas.²³

Tāpat par personisko privilēģiju jāuzskata no valsts budžeta segtie augstās karaliskās personas reprezentācijas izdevumi. Eksperti 2002. gadā izskaitļojuši, ka monarha institūta uzturēšana no katra britu nodokļu maksātāja gadā prasa aptuveni vienu eiro.²⁴ Pagājušajā gadsimtā par monarha personisko privilēģiju ar likumu tika atzīta arī monarha personisko īpašumu atbrīvošana no ienākuma nodokļa, tiesa gan, deviņdesmito gadu sākumā *Elizabete II* no tā atteicās. Monarhs nevar savā valstī personiski nomāt citu īpašumu, jo nedrīkst stāties mantiskās attiecībās ar saviem pavalstniekiem.

Par monarha personisku privilēģiju noteikti jāuzskata kopš 1842. gada 13. jūnija izmantojamais "karaliskais vilciens". Faktiski gan "karaliskais vilciens" ir nevis vilciens, bet tikai astoņi salonvagoni, kurus stumj divas dizellokomotīves, turklāt tās parasti tiek izmantotas citur un tikai vajadzības gadījumā tiek pieprasītas karalienes pārvadāšanai. Vilciena mūsdienīgu versiju ir izgatavota 1977. gadā par godu karalienes *Elizabetes II* valdīšanas sudraba jubilejai. Karalisko vilcieni izmanto tikai karaliene, viņas vīrs un dēls Velsas princis *Čārlzs (Charles)*.

3. Sevišķās prerogātas

Pie monarha un viņa ģimenes locekļu sevišķajām prerogātam acīmredzot būtu jāpieskaita arī karalnama locekļu politiski sabiedriskās aktivitātes, kas dažkārt patiesi izvērsas karaliskā mērogā. Karalisko personu līdzdalība vien jebkurā sabiedriskā pasākumā jau garantē tā panākumus, nemaz nerunājot par tādu personu līdzdalību kā pati *Elizabete II* vai princis *Čārlzs*. Piemēram, karaliene māte vēl 90 gadu vecumā bija veselu 312 britu sabiedrisko organizāciju prezidente vai aizbildne (*patron* – angļu val.). Pati karaliene *Elizabete II* ik gadu apmeklē kādus 400 izmeklētus pasākumus, bet lūgta tiek aptuveni uz 1000 pasākumiem. Ik dienu karaliene saņem 200 līdz 300 vēstules no saviem pavalstniekiem. Uz visām vēstulēm tiek sniegta atbilde.²⁵

4. Politiskās prerogātas

Par politiskajām prerogātam jārunā īpaši, jo, neraugoties uz to, ka monarha tiesiskais statuss Apvienotajā Karalistē ir būtiski ierobežots, monarhs tomēr veic noteiktas

un ļoti nozīmīgas konstitucionālās funkcijas. Liela daļa monarha politiskās prerogātas aktu tiek realizēti, ja saņemusi premjerministra vai lorda kanclera kontrasignāciju.

Pirmkārt, pie politiskajām prerogātam pieder tradīcija, ka monarhs katru gadu rudenī ar uzrunu atklāj parlamenta pirmo sesiju. Karalienes došanās uz parlamentu, lai atklātu parlamenta sesiju, ir ievērojams publisks šovs, ko ierodas vērot gan tūristi, tā arī paši briti.²⁶ To translē nacionālās televīzijas programmas, jo karalienes runa tiek uzskatīta par svarīgu un svinīgu politisku notikumu. Parlaments šai sēdē vienmēr ir pilnā sastāvā. Šā pasākuma patiesā jēga ir tā, ka izpildvara ar monarha starpniecību informē likumdevēja varu par savu politisko kursu nākamajā gadā. **To var uzskatīt par savdabīgu valdības politiskās deklarācijas publisku izziņošanu, jo monarhs parlamentā nolasa runu, ko sagatavojis premjerministrs.** Interesanti, ka savu runu karaliene nekad neaizmirst iesākt ar tradicionālo atgādinājumu, ka britu parlaments sastāv no divām palātām un monarha.

Savukārt vairākas turpmāk aplūkotās prerogātas norāda, ka monarhs ir piederīgs visiem trijiem valsts varas atzariem.

Otrkārt, svarīga politiskā prerogāta ir monarha tiesības iecelt un atcelt Lordu palātas locekļus, premjerministru, ministrus, citas valsts augstākās amatpersonas. Tā ir tā sauktā **krativā funkcija**, kuras realizēšanā monarhs ir ierobežots. Tā monarhs gan iecel premjerministru, bet tam jāiegūst Pārstāvju palātas akcepts.²⁷ **Monarha pienākums ir iecelt par premjerministru to personu, kura saņems Pārstāvju palātas vairākuma atbalstu.**²⁸ Tas nozīmē, ka patiesībā monarham gandrīz nekad nav izvēles iespēju un parasti par valdības galvu tiek iecelts tās partijas līderis, kura ir uzvarējusi vēlēšanās. Tā, piemēram, pēdējās Pārstāvju palātas vēlēšanās uzvarēja Leiboristu partija un karaliene par valdības vadītāju iecēla tieši šīs partijas priekšsēdētāju *Toniju Blēru (Tony Blair)*. Taču gadās arī izņēmumi. No desmit Apvienotās Karalistes monarha *Elizabetes II* ieceltiem premjerministriem [*Vinstons Čērčils, Antonijs Īdens (Anthony Eden), Herolds Makmilans (Harold Macmillan), Aleks Duglass-Houms (Alec Douglas-Home), Herolds Vilsons (Harold Wilson), Edvards Hīts (Edward Heath), Džeimss Kelagans (James Callaghan), Mārgareta Tečere (Margaret Thatcher), Džons Meidžors (John Major), Tonijs Blērs*] trīs reizes (1957. gadā – *Heroldu Makmilanu*, 1963. gadā – *Aleku Duglasu-Houmsu* un 1974. gadā – *Heroldu Vilsonu*) viņa bija spiesta iecelt, vadoties tikai pēc

²³ <http://www.royal.gov.uk/output/page407.asp>

²⁴ *Elizabetei II* – 57 santīmi gadā no katra brita. *BNS – INTERFAX*, 2003. 28. jūnijs

²⁵ Mother: Britains mourns its beloved grande dame. *International Herald Tribune*, 1 April 2002; Reinfelds D. Nācijās Līdere ar 40 gadu darba stāžu. *Lauku Avīze*, 1992. 2. oktobris.

²⁶ Karaliene purpura mantijā ar sermuljādas apmalēm, apzeltītā karietē, kurā iejūgti seši balti zirgi un kuru pavada jātnieku gvardes eskadrons krāšņos sarkanos mundieros, izbrauc no Bakingemas pils. Runa saskaņā ar konstitucionālo paražu vienmēr tiek teikta Lordu palātā. Karaliene to nolasa, sēžot tronī. Tā kā Lordu palātā vietu skaits ir ierobežots, parlamenta apakšpalātas jeb Pārstāvju palātas locekļiem nav kur sēdēt un viņi karalienes runu noklausās, aiz Lordu palātas durvīm stāvot.

²⁷ Alder J. *Constitutional and Administrative Law*. London: Macmillan Law Masters, 1999, p. 233

²⁸ Wade E.C.S., Bradley A.W. *Constitutional and Administrative Law*. 11th ed. London, New York: Longman, 1996, pp. 252–253

saviem pašas ieskatiem. Divas reizes Konservatīvo partija nespēja izvēlēties sev lideri, bet vienu reizi konservatīvie un leiboristi bija savākuši gandrīz vienādu balsu skaitu un karaliene par premjerministru izvēlējās leiboristu *Heroldu Vilsonu*.

Monarham ir tiesības premjerministru atcelt no amata, taču tas nav darīts jau kopš 1783. gada, tāpēc šī prerogāta jāuzskata par "snaudošo".

Tā kā premjerministrs un ministri pēc konstitucionālās tradīcijas tiek uzskatīti par "karaļa kalpiem" (*servants of the King* – angļu val.)²⁹, monarhs tos amatā ieceļ ar savu pavēli. Nemot vērā to, ka ministri tiek iecelti pēc premjerministra ieteikuma, saprotams, ka šī monarha politiskā prerogāta ir kļuvusi par formālu aktu, jo reāli premjerministrs pats izvēlas ministrus, bet monarhs tos tikai svinīgā ceremonijā apstiprina. Apvienotās Karalistes ministru iecelšanas procedūrā monarham (pareizāk gan būtu rakstīt – jaunajam premjerministram) par kandidatūrām nav jākonsultējas ne tikai ar opozīcijas, bet arī ar savu pašu, tas ir, pozīcijas partiju. Šķiet, šādu praksi noteicis tas, ka premjerministrs vienlaikus ir arī pozīcijas partijas priekšsēdis. Šai ziņā premjerministram ir liela politiskā manevrēšanas iespēja un rīcības brīvība, kas savukārt saistīta ar atbildību.

Monarha pienākums ir iecelt (pēc valdības ieteikuma) arī britu civildienesta augstākās amatpersonas.³⁰ Pavisam savas darbības laikā karaliene *Elizabete II* svinīgos apstākļos ir iecēlusi amatā vairāk nekā 600 amatpersonu. Kroņa funkcija ir arī kontrolēt šīs amatpersonas.³¹

Treškārt, izpildvaras jomā monarhs pilda vēl virkni citu uzdevumu, kas izriet no monarha institūta politiskajām prerogātavām. Iekšpolitikas jomā monarhs reprezentē valsts varu, savukārt premjerministrs ar valdības palīdzību šo varu realizē valsts un monarha vārdā. Apvienotās Karalistes karaliene *Elizabete II* ir valsts bruņoto spēku (Karaliskās flotes, Karalisko Gaisa spēku un armijas) virspavēlniece, un tāpēc viņa ieceļ amatā augstākās militārpersonas, piešķir augstākās militārā dienesta pakāpes un apbalvo karavīrus ar ordeņiem un medaļām.

Ceturtkārt, lai gan pie izpildvaras jautājumiem pieder arī valsts ārējās attiecības, ārlietu jomas prerogātas būtu jānošķir atsevišķi. Birmingemas Universitātes Juridiskās fakultātes profesors *Ovens Huds Filipss* norāda, ka tie monarha ārpolitiskie pienākumi, kas izriet no konstitucionālajām paražām un līdz ar to ir prerogātas, jānošķir no valsts darbības, pat ja šīs darbības veic monarhs.³² Tādējādi profesors nodala *common law* no likumdevēja tiesībām, uzsverot, ka priekšroka viennozīmīgi tiek dota parlamenta likumiem. Faktiski tas nozīmē, ka tieši šīs prerogātas pēc valdības ierosinājuma var koriģēt parlaments, likumos nosakot sevišķu kārtību.

Oficiāli monarhs tiek uzskatīts par personu, kas pilnvarota noteikt Apvienotās Karalistes ārējo politiku. Šai sakarā monarham ir tiesības pasludināt karu un noslēgt mieru, slēgt un ratificēt starptautiskos līgumus. Līgumu ratificēšanas pienākums ir vairāk nekā nopietna prerogāta.³³ Monarhs rīkojas kā Sadraudzības galva. Monarha pienākums ir arī pārstāvēt Apvienoto Karalisti starptautiski. Monarhs ir Apvienotās Karalistes valdības ārpolitikas subjekts. Lai gan monarha pilnvaras šai sfērā nosaka tikai no *common law* izrietošās prerogātas,³⁴ tas nenozīmē, ka viņš praktiski varētu ko uz sākt bez valdības ziņas un parlamenta akcepta.

Labs piemērs šai ziņā ir Krievijas Federācijas prezidenta *Vladimira Putina* (*Владимир Путин*) 2003. gada jūnijā vizīte Apvienotajā Karalistē; tā notika pēc *Elizabetes II* uzaicinājuma. Vispirms jāatzīmē, ka Krievijas prezidents *Vladimirs Putins* bija pirmais oficiālais Apvienotās Karalistes monarha viesis no Krievijas pēdējo simt gadu laikā. Krievijas līdera uzaicināšana bija vēsturisks solis – iemesls monarhijas atturībai pret Krievijas līderiem bija ne tik daudz naidis pret komunistisko režīmu, cik asinsradniecība ar noslepkavoto Krievijas imperatoru *Nikolaju II* (*Николай II*) un viņa ģimeni. Lai gan uzņemšanas ceremonija pati par sevi ir milzīgs notikums, galvenais ir karalienes loma šajā pasākumā, kura faktiskais iniciators bija valdība. Apvienotās Karalistes attiecības ar Krieviju sakarā ar karu Irākā bija pasliktinājušās. Lai gan Krievijas prezidentu bija uzlūgusi karaliene, vizītes ietvaros Krievijas līderis tikās arī ar britu premjerministru. Abu valstu vadītāji neslēpa, ka ir pārrunājuši ne tikai Irākas, bet arī Irānas jautājumu un "kļuvuši vienoti savā nostājā"³⁵. *Vladimirs Putins* paziņoja, ka abu valstu nesaskaņas, kas radušās Irākas kara laikā, ir atrisinātas.

Jāatzīmē, ka *Elizabetes II* valdīšanas sākumposms sakrīta ar dekolonizācijas periodu, kurā viņa ļoti aktīvi iesaistījās. Tieši pateicoties karalienes aktivitātēm, daudzi sarežģījumi britiem gājuši secen. Kā zināms, Francijai dekolonizācijas norise bija ļoti sāpīga. Vispār var teikt, ka britu monarha funkcijas diplomātijas jomā ir ļoti līdzīgas parlamentāras republikas prezidenta funkcijām, lai gan akreditācijas rakstu pieņemšanas procedūra Apvienotās Karalistes karalienes izpildījumā ir kas īpašs.³⁶

Vidēji gadā *Elizabete II* pieņem apmēram trīsdesmit akreditācijas rakstu un rīko tikpat daudz pieņemšanu ārvalstu vēstniekiem, kuru pilnvaru termiņš ir beidzies. Pēdējā pusotra gadsimta laikā vēstnieku akreditācijas noteikumi gandrīz vai nemaz nav grozīti, tāpēc, lai ārvalstu diplomāti, tiekoties ar karalieni, neapjuktu, pirms tikšanās britu diplomātiskajā korpusā ar ceremoniālu protokolu tiek iepazīstināts ikviens, kuram jāstājas karalienes priekšā. Vēstniekiem tiek skaidrots, cik soļus spert karalienes virzienā, kad klanīties un kā izturēties, ieejot zālē, kurā atrodas karaliene, un izejot no tās.

Piektkārt, monarha politisko privilēģiju sarakstā ietilpst arī ordeņu un apbalvojumu piešķiršana. Savas valdīšanas laikā *Elizabete II* ir piešķirusi vairāk nekā 400 000 ordeņu

²⁹ Саидов А.Х. Сравнительное правоведение: основные правовые системы современности. Москва: Юристъ, 2003, с. 251

³⁰ Wade E.C.S., Bradley A.W. *Constitutional and Administrative Law*. 11th ed. London, New York: Longman, 1996, p. 267

³¹ Phillips O.H. *Constitutional and Administrative Law*. London: Sweet & Maxwell, 1967, p. 247

³² Ibid., p. 239.

³³ Ibid., p. 264.

³⁴ De Smith S., Brazier R. *Constitutional and Administrative Law*. 6th ed. London: Penguin Books, 1989, p. 140

³⁵ Vēvers J. Blērs un Putins izlīdzina domstarpības. *Diena*, 2003. 27. jūnijs; Sloga G. Britu prese ironizē par Putina vizīti. *Diena*, 2003. 26. jūnijs.

³⁶ Ar *Elizabeti II* viņas pavalstniekiem asociējas pēckara uzplaukums. Tomēr viņas valdīšanas laiks sakrīt arī ar impērijas sabrukumu. Lai gan tas tieši neietilpa karalienes pienākumos, *Elizabete II* pati aktīvi piedalījās attiecīgajos procesos, kā vien prazdama izrādot godu jaunveidotajām bijušo koloniju (piemēram, Indijas) valdībām.

un apbalvojumu. Monarha politiskajās prerogātvās ietilpst arī ekskluzīvas tiesības atņemt pašrocīgi piešķirtos titulus un apbalvojumus tādā gadījumā, kad persona izrādījusies tai parādītā goda necienīga. Tā, piemēram, *Elizabete II* ir anulējusi savulaik rumāņu komunistiskajam diktatoram piešķirto bruņinieka titulu. Konkrētajā gadījumā šāda soļa iemesls bija cilvēktiesību pārkāpumi Rumānijā.

Ordeņus un titulus karaliene *Elizabete II* savā pili piešķir tikai divreiz gadā – Ziemassvētku sarīkojumā un savā dzimšanas dienā. Lai gan ar ordeņiem apbalvo karaliene personiski, ordeņa kavalieru kandidatūras iesaka Ministru kabinets. Četru veidu ordeņus karaliene piešķir patstāvīgi. Viens no tiem ir jau 15. gadsimtā iedibinātais **Bikšu lences ordenis**. Par šā ordeņa kavalieriem vienlaikus var būt tikai 24 cilvēki. Lielākā daļa no Bikšu lences ordeņa kavalieriem ir pašas karaliskās ģimenes locekļi. Pēc aiziešanas no premjerministra posteņa par šā ordeņa kavalieri kļuva arī *Mārgareta Tečere*. Otrs ordenis, kuru karaliene var piešķirt pēc sava ieskata, ir **Dzelzķņu ordenis**, kura devīze ir šāda: "Neviens mani nevar apvainot un sodīt." Šo ordeni piešķir tikai skotiem. Kā trešo var minēt ordeni **Par nopelniem**, ko 1902. gadā iedibināja karalis *Edvards VII (Edward VII)* īpaša goda izrādīšanai tiem kroņa pavalstniekiem, kuri izcēlušies kultūras, zinātnes, mākslas un citās jomās. Par šā ordeņa goda kavalieri 1995. gadā kļuva Dienvidāfrikas prezidents *Nelsons Mandela (Nelson Mandela)*.³⁷ Arī *Mārgareta Tečere* ir saņēmusi šo ordeni. Visbeidzot, karalienes personiskajā pārraudzībā ir **Viktorijas ordeņa** piešķiršana. Tas tiek piešķirts par īpašiem pakalpojumiem karalienei vai monarhijai kā tādai.

Pie apbalvojumiem jāpieskaita arī bruņinieka (sera) titula piešķiršana. Tituls tiek piešķirts pēc Lordu palātas ieteikuma.

Sestkārt, monarhs pilda arī ar **likumdošanu saistītas funkcijas**, jo tiek uzskatīts par parlamenta sastāvdaļu. Jāteic, ka pēdējos gadsimtos monarha reālai klātbūtnei parlamenta procesos ir vairāk simboliska nekā praktiska nozīme (piemēram, ar karalienes runu sākas parlamenta gadskārtējā sesija). Monarhs, lai gan ir reāli eksistējošs tiesību institūts, arvien vairāk sāk līdzināties parlamentāras republikas prezidentam. Galvenā atšķirība ir šā institūta ārkārtējā dārdzība un neiespējamība monarhu pārvēlēt. Monarha un parlamenta attiecības tiek risinātas, viņam tiekoties ar abu palātu vadītājiem – Lordu palātas kancleru un Pārstāvju palātas spikeru. Apvienotās Karalistes monarhs nav tiesīgs bez speciāla uzacīnājuma apmeklēt parlamenta palātu plenārsēdes.

Šķiet, par vienu no svarīgākajām monarha politiskajām privilēģijām jāuzskata **tiesības pirms termiņa atlaist Apvienotās Karalistes parlamenta apakšpalātu – Pārstāvju palātu un izsludināt ārkārtas vēlēšanas**. Monarha tiesības atlaist parlamentu no konstitucionālo paražu aspekta ir saistītas ar noteikumu uzklaušit premjerministra padomu.

Monarham ir īpašas attiecības ar parlamenta augšpalātu, jo viņš "ieceļ uz mūžu" lordus (pēc premjera ieteikuma un Pārstāvju palātas akcepta).

Monarham teorētiski tiek atzītas arī **likumdošanas iniciatīvas tiesības**, lai gan faktiski likumus ierosināt viņš var tikai ar valdības ministru ("karalienes kalpu") starpniecību. Karaliene **izsludina likumus**³⁸, un tādējādi parlamentā pieņemtie tiesību akti tiek saskaņoti (formāli) ar monarhu. Britu parlamentāriešiem ir savdabīgs teiciens – "karaliene vai kronis parlamentā" (*Queen or Crown in Parliament* –

angļu val.)³⁹, kas nozīmē, ka tiesību akts kļuvis par saistošu likumu, proti, akceptēts abās parlamenta palātās un karalienes apstiprināts.

Visiem monarha izdotajiem tiesību aktiem obligāti jābūt apstiprinātiem kontrasignācijas kārtībā. Karalienes izdoto tiesību aktu lauvas tiesu paraksta arī premjerministrs. Formāli tas ir tāpēc, ka monarham attiecībā uz parlamenta pieņemtajiem tiesību aktiem ir **veto tiesības**, taču tās nav izmantotas kopš 1708. gada. Savulaik tās izmantoja karaliene *Anna (Anne)* vienlaikus pret abām palātām sakarā ar *Skotijas milicijas likumu (Scottish Militia Bill)*.

Apvienotās Karalistes monarhs svinīgos apstākļos pārņem valsts konstitūciju un grozījumus tajā. Veto tiesības monarham šai gadījumā nav paredzētas.

Septītkārt, **tiesu varas jomā** par monarha prerogātu uzskatāma aksioma "monarhs – taisnīguma avots". Viduslaikos karalis varēja piedalīties jebkurā tiesas sēdē un viņa lēmums bija izšķirošs. Apvienotajā Karalistē, atšķirībā no citām Eiropas valstīm, tiesnešus neievēl tauta vai parlaments, bet ieceļ monarhs. Karaliene to dara pēc lorda kanclera rekomendācijas. Ar monarha pavēli ieceltie tiesneši kļūst pilnīgi neatkarīgi gan no likumdošanas varas, gan no izpildvaras un brīvi no politiskas iejaukšanās. Monarhs **izsludina amnestiju** un apžēlo jau notiesātos noziedzniekus, kā arī mīkstina piesprieštos sodus, lai gan šīs pilnvaras var nodot arī kādai no valsts institūcijām.

Astotkārt, nopietns Apvienotās Karalistes monarha politiskais pienākums kopš absolūtisma perioda ir **Slepenās padomes (Privy Council) vadīšana**. Slepenā padome savulaik tika izveidota nevis kā lēmēja, bet gan kā konsultatīva institūcija. *Tjūdorū (Tudor)* dinastijas monarhi lielu daļu savu lēmumu realizēja tieši ar šīs padomes starpniecību. Lai gan karaļi *Indriķis VII (Henry VII)* un *Indriķis VIII (Henry VIII)* centās Slepeno padomi izmantot absolūtisma un autoritāra režīma nostiprināšanai, tās darbs gadsimtu ritumā īpaši nav mainījies. Kompetence starp Ministru kabinetu un Slepeno padomi tika sadalīta jau 1740. gadā. Tieši tolaik Slepeno padomi sāka uzskatīt par institūciju, kas ar monarhu apspriež nozīmīgākos likumprojektus un problēmas, bet, runājot par valsts vadību, sāka izmantot vārdu salikumu "Ministru kabinets".

Teorētiski Slepenā padome pieder pie izpildvaras. Slepenās padomes sastāvā ietilpst monarhs, karaļa ģimenes locekļi, Pārstāvju palātas spikers, lords kanclers, premjerministrs, valdības ministri, augstākie Anglikāņu baznīcas bīskapi, tiesu lordi un daži augstākā līmeņa pēri, kā arī svarīgākie britu vēstnieki (piemēram, vēstnieks Amerikas Savienotajās Valstīs). Slepenās padomes sastāvā ir arī agrākie ilggadējie ministri un visi bijušie premjerministri. Padomē pašlaik oficiāli skaitās aptuveni 400 locekļu, bet tie visi pulcējas tikai sevišķi svinīgos gadījumos (piemēram, monarha kronēšanas vai bērū ceremonijā).⁴⁰ Nopietnu jautājumu

³⁷ <http://www.royal.gov.uk/output/page1726.asp>

³⁸ Balodis R. Kā izpaužas Valsts prezidenta kreatīvā funkcija. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2003. 7. janvāris, nr. 1

³⁹ McEldowney J.F. *Public Law*. London: Sweet & Maxwell, 1994, p. 37

⁴⁰ Wade E.C.S., Bradley A.W. *Constitutional and Administrative Law*. 11th ed. London, New York: Longman, 1996, p. 260

apspriešanai Bakingemas pili (karalienes rezidencē), kas skaitās Slepēnās padomes sēžu vieta (konkrēti, pils 1884. gada zāle), parasti sapulcējas tikai neliela daļa Slepēnās padomes locekļu. Jāpaskaidro, ka šajā institūcijā kvorumam pietiek ar četru piecu locekļu klātbūtni, no kuriem viens, protams, ir pats monarhs vai viņa pilnvarota persona, otrs – premjerministrs, bet trešais – parlamenta palātu pārstāvis.

Pēc tradīcijas vissvarīgākajiem valsts jautājumiem pirms izskatīšanas parlamentā jābūt apspriestiem šajā padomē. Šādi jautājumi ir, teiksim, jautājums par parlamenta atļaušanu, kara pieteikšanu un likumdošanas varas deleģēšanu. Padome piešķir juridisku spēku monarha dekrētiem, izdodama tā sauktās padomes pavēles (*order in Council* – angļu val.). Slepēnās padomes lēmumi joprojām ir principiāls līdzeklis valdības aktu ieviešanai dzīvē. No valdības lēmumiem Slepēnās padomes lēmumi atšķiras ar to, ka Slepēnā padome pieņem konkrētus lēmumus, bet valdība pēc tam lemj, kā tos īstenot.⁴¹ Valstij sevišķi traģiskā brīdī Slepēno padomi var izmantot kā no parlamenta neatkarīgu, taču leģitīmu varas instrumentu. Protams, kaut kas tāds ir iespējams tikai Apvienotajā Karalistē, kur nav rakstītas konstitūcijas un eksistē virkne gadsimtu gaitā iesīkstējušu paražu un priekšrakstu. Tas nozīmē arī izplūdušu kompetenci un nenoteiktu statusu.

Noslēdzot ieskatu Slepēnās padomes struktūrā un darbībā, jāpiebilst, ka tās ietekme uz valsts politiku ar laiku ir vājinājusies un tās attīstības vēsture ir tieši saistāma ar paša britu karaļnama lomas mazināšanos valsts pārvaldē.

5. Reliģiskās prerogatīvas

Saskaņā ar *Kronēšanas zvēresta aktu* Apvienotās Karalistes monarhs ir Anglikāņu baznīcas galva un aizstāvis. Vienlaikus tas ir arī konkurējošās Skotu presbiteriāņu baznīcas galva. Ar pēdējo gan britu kronim ir sevišķas attiecības, jo skotu baznīca pastāv no 16. gadsimta kā protestantisma paveida – kalvinisma labējs novirziens un nekad nav bijusi piederīga pie Anglikāņu baznīcas.

Monarhs nevar būt katolis un nevar precēties ar katoli. Monarham ir jāzvēr saglabāt un aizstāvēt Anglikāņu baznīcu, savukārt garīdzniecība zvēr uzticību britu karaļtronim.⁴²

Apvienotās Karalistes monarha pienākums ir reizi piecos gados svinīgi atklāt Anglikāņu baznīcas Ģenerālās sinodes (agrāk – Baznīcas asambleja) sēdi. Sinode ir Anglikāņu baznīcas augstākais varas institūts, kuru veido bīskapi. Svarīga monarha reliģiskā prerogatīva ir pienākums iecelt savu “vietnieku” baznīcā – Anglijas baznīcas arhibīskapu.⁴³ Pašreizējā Apvienotās Karalistes karaliene *Elizabete II* ir iecēlusi piecus arhibīskapus. Pirms monarhs iecel amatā bīskapu, lēmums par viņa iecelšanu ir jāparaksta premjerministram (jāsaskaņo ar premjerministru). Tā kā Apvienotās Karalistes valdības vadītāja reliģiskā pārliecība (atšķirībā no monarha) ir viņa personiskā lieta, pastāv reāla iespēja, ka reiz kā Anglikāņu baznīcas galva tiks akceptēts, teiksim, ateists vai pat citas ticības pārstāvis (teorētiski – pat musulmanis). Baznīca cīnās par to, lai paši bīskapi varētu izvirzīt savu pārstāvi monarham.⁴⁴ Tāpat Apvienotās Karalistes monarhs iecel premjerministra ieteiktos

kandidātus baznīcas apriņķu pārziņu amatā. Pēdējie, saņemot sava amata atribūtu – zizli no monarha rokām, zvēr uzticību kronim.

Anglikāņu baznīcas kā valsts baznīcas statuss, kas saistīts ar iesīkstējušiem paradumiem un tradīcijām, dažkārt izraisa konstitucionāla rakstura problēmas un sarežģījumus. Tā, piemēram, viens no Anglikāņu baznīcas pienākumiem, kas īstenībā jāuzskata par privilēģiju, ir organizēt un vadīt nacionālas nozīmes svinīgus pasākumus. Par šādiem pasākumiem tiek uzskatītas, piemēram, karaļa kronēšanas, laulības un apbedīšanas ceremonijas.⁴⁵ Labs ir piemērs par 1982. gadā sarīkoto atceres pasākumu, godinot Folklanda salu⁴⁶ militārajā konfliktā⁴⁷ kritušos britu karavīrus. Šo pasākumu, kurā piedalījās arī toreizējā premjerministre *Mārgareta Tečere* un citi augsti karaļnama un valdības pārstāvji, vadīja Kenterberijas arhibīskaps *Roberts Rancijs* (*Robert Runcie*).⁴⁸ Bīskaps izdarīja “politisku kļūdu”, iedrošinādamies publiski aizlūgt par abām pusēm – gan britiem, gan argentīniešiem, kuri bija krituši šajā militārajā konfliktā. Pēc tam arhibīskaps *Roberts Rancijs* saņēma premjerministres pārmetumus par to, ka viņš valsts baznīcu iesaista politikā. Kā savulaik asprātīgi atzīmējis viens no arhibīskapa *Roberta Rancijs* priekšgājējiem: “Viduslaikos Anglijas baznīcu kontrolēja pāvests un kronis, vēlāk – tikai kronis, bet tagad to dara arī parlaments.”⁴⁹ Skaidrs, ka paši briti labi izprot konstitucionālu reformu nepieciešamību, tomēr maz ticams, ka pārskatāmā nākotnē kaut kas varētu būtiski mainīties, jo valsts baznīcas un monarha reliģisko prerogatīvu jautājums ir cieši saistīts ar Lordu palātas reformu. Parlamenta reforma savukārt ir saistīta ar tiesu reformu, jo Lordu palāta vienlaikus ir tiesu instance.

⁴¹ Wade E.C.S., Bradley A.W. *Constitutional and Administrative Law*. 11th ed. London, New York: Longman, 1996, p. 261.

⁴² White L.W., Hussey W.D. *Government in Great Britain, the Empire and the Commonwealth*. Cambridge: Cambridge University Press, 1958, p. 294

⁴³ *Annual Report on International Religious Freedom 1999*. Washington: U.S. Government printing office, 2000, p. 333

⁴⁴ Robbers G. (Ed.) *State and Church in the European Union*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1996, p. 315

⁴⁵ Balodis R. *Baznīcu tiesības*. Rīga: Reliģijas Brīvības Asociācija, 2002, 246. lpp.

⁴⁶ Folklandu salas, ko argentīnieši dēvē par Malvinu salām, atrodas 500 km attālumā no Dienvidamerikas krastiem. Kopš 1833. gada salas ir Apvienotās Karalistes kolonija. 1982. gada 2. aprīlī Argentīna izsēdināja Foklendu salas desantu un uzsāka karu ar Apvienoto Karalisti par šīm salām. Tā kā salas apsargāja tikai 100 britu jūras kājnieku, argentīnieši tās ieņēma bez īpašām grūtībām. Apvienotās Karalistes premjerministre *Mārgareta Tečere* pavēlēja britu karaspēkam sākt lielāko operāciju kopš Otrā pasaules kara beigām. Briti salas atguva 10 nedēļu laikā. Karā krita 236 briti un 655 argentīnieši. Lai gan Argentīnas un Apvienotās Karalistes attiecības tagad ir uzlabojušās, 2002. gada pavasarī Argentīnas armijas pulkvežleitnants *Karloss Doglioli* (*Carlos Doglioli*) intervijā BBC izteicās: “Salas bija, ir un būs mūsu. Tas ir fakts.” (Skat.: http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk_politics/1879050.stm.) Jāpiebilst, ka salās dzīvo aptuveni 3000 iedzīvotāju un uz tām izvietoti 2000 britu karavīru.

⁴⁷ Kasparāns Ģ. Piemin Folklanda kara gadadienu. *Diena*, 2002. 3. aprīlis

⁴⁸ Van der Vyver J.D., Witte J. (Eds.) *Religious Human Rights in Global Perspective*. The Hague, Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers, 1996, p. 217

⁴⁹ Coll A.R., Arend A.C. (Eds.) *The Falklands War: Lessons for Strategy, Diplomacy and International Law*. London: Allen and Unwin, 1985

III. Kopsavilkums

Aptuveni 200 gadu laikā Eiropas monarhijas ir atmetušas absolūtismu un pārtapušas par konstitucionālām monarhijām. Šobrīd tās visas ir parlamentāras monarhijas un attiecīgo monarhu statuss ir ļoti līdzīgs parlamentāras republikas prezidenta statusam. Turklāt monarhu kompetencei ir tendence sašaurināties, turpretī valdības spēlē arvien lielāku lomu. No vēsturiskā viedokļa raugoties, varētu teikt, ka monarha institūtu evolūcijas ceļā ir izskaudis valsts prezidenta institūts. Pēdējo simt gadu laikā, tautvaldībai un citiem demokrātiskās pārvaldes principiem pamazām pārņemot pasauli, prezidenti kā iekšējo, tā arī ārējo attiecību jomā pamazām ir aizstājuši karaļus, ķeizarus un imperatorus.

Laika gaitā, demokrātijai nobriestot, monarhi bija spiesti pakāpeniski atdot augstākā likumdevēja varu, izpildvaru un tiesu varu vēlētam institūcijām. Rietumeiropā karaļu cīņa pret pāvesta (baznīcas) varu galā beidzās ar tautvaldības uzvaru pār absolūtismu. Buržuāzisko revolūciju un citu vēsturisku notikumu rezultātā monarhijas līdz 20. gadsimta sākumam vai nu pilnībā izzuda, vai transformējās konstitucionālās monarhijās, kurās monarhiem ir atvēlēta pārsvarā reprezentatīvā funkcija. Protams, papildus reprezentatīvajai funkcijai mūsdienā konstitucionālie monarhi nereti pilda arī citas funkcijas, taču tās ir vai nu formalizējušās, vai arī var tikt realizētas vienīgi striktā parlamenta vai izpildvaras uzraudzībā. Kā galvenais monarhu "pluss" tiek uzsvērts viņu īpašais "nemainīgais statuss". Politiski nāk un iet, bet monarhs atrodas varas piramīdas virsotnē desmitiem gadu ilgi. Tāpat, atšķirībā no politiķiem, kuri pārstāv konkrētu tautas daļu, monarhs tomēr pēc idejas pārstāv visu tautu. Ne velti Norvēģijas karalis teicis, ka viņš esot karalis arī komunistiem.⁵⁰

Lai arī šis raksts ir par Apvienoto Karalisti, noslēgumā autors tomēr vēlētos atgādināt lasītājiem nesenos notikumus Zviedrijā, jo patiesībā gandrīz visām Eiropas

monarhijām, lai tās vispār pastāvētu, primārā nepieciešamība ir tautas labvēlība. Tiklīdz lielākā daļa tautas vairs nevēlēšies monarhiju par savas valsts valdīšanas formu, šī vēlēšanās konstitucionālas reformas ceļā arī tiks īstenota. Par jemeslu šādam pagriezienam var kalpot jebkura nejaušība. Šā gada sākumā to skaidri apliecināja Zviedrijas notikumi, un nav izslēgts, ka tuvākajā nākotnē, kad par Apvienotās Karalistes monarhu būs jākļūst citai personībai, arī tur var atgadīties līdzīgi incidenti ar karaļnamam traģiskām sekām.

Incidents ar Zviedrijas karali *Kārli XVI Gustavu* (*Carl XVI Gustaf*), kurš izraisīja tā saukto Brunejas krīzi, pēc Zviedrijas premjerministra domām, var ieiet vēsturē kā Zviedrijas monarhijas likvidācijas sākums. Karalis 2004. gada 9. februārī, tiekoties ar Brunejas sultānu *Hasanalu Bolkiahu* (*Hassanal Bolkiab*), paslavēja viņu par atklātību un labu valsts pārvaldīšanas prasmi.⁵¹ Šo izteikumu varētu uzskatīt par pieklājības diktētu frāzi, ja vien Zviedrijas Ārlietu ministrija nebūtu Bruneju vairākkārt nosodījusi par rupjiem cilvēktiesību pārkāpumiem un saukusi *Hasanalu Bolkiahu* par diktatoru. Šim šķietami maznozīmīgajam gadījumam bija nopietnas sekas. Pirmām kārtām Zviedrijas Riksdags 2004. gada pavasarī nekavējoties pārskatīja 1809. gada vienošanos par karaļnama uzturēšanu.⁵² Budžets tika jūtami samazināts. Lai novērstu šādus starpgadījumus, Zviedrijas valdība nolēma, ka turpmāk ārvalstu vizītēs monarhu pavadīs kāds no valdības ministriem, kuram citastarp būs jārūpējas arī par karaļa izteikumu politikorektumu. Turklāt tajā pašā nelaimīgajā februārī *Kārlis XVI Gustavs* tika sodīts par ātruma pārsniegšanu.

⁵⁰ Исаев М.А. *Основы конституционного строя Норвегии*. Москва: Муравей, 2001, с. 124

⁵¹ Veinberga S. Vai Zviedrija ir ceļā uz monarhijas likvidēšanu? *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2004. 12. februāris; Veinberga S. Zviedrijas karalis ir pārprasts. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2004. 13. februāris; Karali ārzemēs pavadīs ministri. *Diena*, 2004. 17. februāris.

⁵² Valaine I. Vēlas atklātību karaļnama finansēs. *Diena*, 2004. 22. marts

Summary

Specific Aspects of the Royal Prerogatives in the United Kingdom and their Expression in the Present Day

The purpose of the article is to give an insight into the institution of the monarchy in the United Kingdom, paying special attention to the main royal prerogatives, the history of their development as well as their current expression, richly illustrated with the actions of the present monarch of the United Kingdom – Elisabeth II.

This article is the continuation of the series of articles concerning the constitutional law of the United Kingdom, started in the May issue of "Likums un Tiesības".

The author analyses four groups of royal prerogatives: personal, exclusive, political and religious, concluding that there are two common tendencies concerning current royal prerogatives. The first, unwritten prerogatives gradually become institutionalized in the statutes of parliament. The second, – the status of these prerogatives is not equal: some of them may be considered as formal, however others – dormant.

Turning to the analyses of royal prerogatives, personal prerogative has been considered the first. Amongst others, the author analyses such personal prerogatives as immunity that follows from the maxim of Common law "the King can do no wrong", as well as the

prerogative that follows from the maxims "the King never dies" and "the King is never infant".

As the main exclusive prerogative the author considers the politically social activities of members of the crown.

In spite of the fact that most of them are realised using institution of contrasignation political prerogatives are very important. These include, amongst others, the authority to appoint the highest officials of the monarchy and civil service, to dissolve the House of Commons before term, the promulgation of statutes of parliament, the ratification of international agreements, the promulgation of amnesty and etc.

The religious prerogative finds expression in the fact that monarch of the United Kingdom is simultaneously the head of both the Anglican Church and the Presbyterian Church.

From the analyses of royal prerogatives in United Kingdom, the author concludes that the authority and the institutional functions of the monarch of the United Kingdom as a parliamentary monarchy becomes more similar to the authority and the functions of the President of a parliamentary republic.